

BOSNALI SÂBİT DİVANI'NDA RAMAZAN VE KURBAN BAYRAMI

Aysun SUNGURHAN¹

Özet

Klâsik Türk Edebiyatı şairleri, şiirlerinde içinde yaşadıkları toplumun sosyal ve kültürel hayatını, bağlı buldukları edebiyatın kurallarına uyarak sanatsal bir üslûpla işlemişlerdir. Türk toplumunda önemli bir yere sahip olan Ramazan ve Kurban Bayramı, özellikle kasidelerin nesib bölümlerinde olmak üzere gazel, kıta gibi nazım şekilleriyle yazılan îdiyyelerde (bayram şiirlerinde) belli başlı bir tema olarak ele alınmaktadır.

XVII. yüzyıl şairi Bosnalı Alaeddin Sâbit'in Divanı'nda da Ramazan ve Kurban Bayramıyla ilgili bilgiler vardır. Bildirinin amacı, eski dönemlerdeki bayram anlayışının, düzenlenen tören, oyun ve eğlencelerin bayram şiirlerine nasıl yansıdığını belirlemektir.

Anahtar Kelimeler: Klâsik Türk Edebiyatı, Bosnalı Sâbit, îdiyye/bayram şiirleri, Ramazan Bayramı, Kurban Bayramı

RAMADAN AND KURBAN BAIRAMS IN BOSNIAN SÂBIT'S DIVAN

Abstract

In their poetry, the poets of Classical Turkish Literature handled the social and cultural life of their society by applying an artistic style in line with the rules of the literary tradition in which they inherited. The bairams (religious holidays) of Ramadan and Kurban, which have a significant place in Turkish society, are the main themes used in bairam poems (idiyye) written in verse styles such as gazelle and quatrain, and especially in the nasib section of the classical quasida.

XVII. century poet, in Bosnian Alaeddin Sâbit's Divan also has information about bairams of Ramadan and Kurban. The purpose of this paper is to determine how the understanding of bairam, the festivals, games and entertainments in old times are reflected in bairam poems (idiyye).

¹ Doç.Dr., Kırıkkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, aysunsungurhan@hotmail.com
Kırıkkale Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi, Kırıkkale Üniversitesi Öğretim Elemanlarının Bilimsel Niteliklerinin Geliştirilmesi Projesi olarak desteklenmiştir.

Key Words: Classical Turkish Literature, Bosnian Sâbit, bairam/ıdiyye poems, Ramadan and Kurban Bairams.

Giriş

XVII. yüzyıl Osmanlı devletinin siyasî ve sosyal alanda olumsuzluklar yaşadığı, edebî alanda ise yükseliş ve gelişimini sürdürdüğü bir dönemdir. Siyasî ve sosyal alanda yaşanan bu olumsuzluklar içinde bazı şairler hiciv, hezl ve hikemî tarza, bazı şairler de tasavvuf ve Sebki Hindî'ye yönelmiştir. XVII. yüzyılın önemli şairlerinden Bosnalı Sâbit, (?- 1712) dikkatini hayata yönlendirmiş; hayat ve toplumla ilgili konulara ağırlık vermiş; dönem sorunlarını eleştirmekten kaçınmamış; ilim ve bilgiye önem vermiş; dönemin gelenek, görenek, örf ve adetlerini, oyun ve eğlence anlayışını vs. edebî bir üslûpla şiirlerine yansıtmiş; atasözü ve deyimleri fazlaca kullanmıştır. Sâbit'in Divan'ında ağırlık verdiği temalardan biri de dinî bayramlardır. Sâbit, şiirlerinde çeşitli benzetme ve mecazlarla birlikte Ramazan ve Kurban Bayramını işlerken; o dönemin bayram anlayışı, adet ve gelenekleri hakkında dolaylı olarak bilgi vermektedir.

Çalışmaya 17. yüzyılın önemli şairleri arasında yer alan Bosnalı Alaeddin Sâbit'in Divanı'ndaki Ramazan ve Kurban Bayramı şiirleri esas alınmış; dönemin bayram anlayışı, düzenlenen bayram töreni ve ziyafet, oyun ve eğlenceler şiirler bir inceleme ve değerlendirmeye tabi tutulmuştur (Çalışmada gazel: G, kaside: K, kıta: Kt, tarih: T, beyit: B olarak gösterilmektedir).

İslâm âleminde her yıl Ramazan ayının sona ermesiyle, Hicrî takvime göre Şevval ayının başında Ramazan Bayramı, Zilhicce ayının onuncu gününde de Kurban Bayramı kutlanmaya başlanır. Türklerde Ramazan ve Kurban Bayramının resmî şekil kazanması Fatih Sultan Mehmet dönemidir (TDEA, 1977: 1/361).

Bayramlarda padişahın veya dönemin ileri gelenlerinin bayramını kutlamak, karşılığında da caize alabilmek için yazılıp sunulan şiirlere “ıdiyye/ıydiyye” (bayram şiirleri) denilmektedir. İdiyye kelimesi sözlük anlamı itibariyle de “bayramlık, bayram bahışı” demektir (Devellioğlu, 2003: 409, 410). Klâsik Türk Edebiyatı şairleri toplum içinde önemli bir yere sahip olan dinî bayramları ve bayramlarda yaşananları, birçok beyitte söz konusu etmiş; ancak özellikle kasidelerin nesib bölümlerinde, kıta, gazel gibi nazım şekliyle yazılan şiirlerin bir kısmında belli başlı tema olarak işlemişlerdir.

Kasidelerin medhiye bölümünde, övülen kişinin nitelikleriyle bayram ve bayramlarda yaşananlar arasında da çeşitli yönlerden ilgi kurulmuştur.

Edebî metinlerin çoğunda “bayram” yerine Arapça “‘îd” (‘ıyd) kelimesi, Ramazan Bayramı için “‘Îd-ı Fıtr, ‘Îd-i Sagîr, ‘Îd-i Şevvâl, ‘Îd-i Ramazân”, Kurban Bayramı için “‘Îd-i Adhâ, ‘Îd-i Kurban, ‘Îd-i Ekber” gibi terkipler kullanılmaktadır. Kaside ve kıta nazım şekliyle yazılan idiyelerde, bazen kısa “%Îdiyye Berây-ı Ferîdûn Beg, Kasîde-i ‘Îdiyye Berây-i İbrâhîm Paşa”, bazen de “Kasîde-i %Îdiyye Der-Vasf-ı Şerîf-i Xudâvendigâr-ı Esbak Sultan Selîm Xan-ı Sâlic-i Magfûr, Kasîde-i %Îdiyye Der-sitâyîş-i Vezîr-i Ekrem Destûr-ı Mu%azzam Memdûhü'l-Hasâ'il Âsaf-ı 4âhib-favâ'il Mahzar-ı %Avn-ı İlâhi Dâmâd-ı Pâdişâhî Silahdâr %Ali Pâşâ Yecerallahu Bi'l-Hayri Mâ-yürîdü Vema Yeşâ%” gibi uzun Farsça tamlamalardan oluşmuş başlıklar bulunmaktadır (Sungurhan 2011: 20-21). Sâbit, kaside nazım şekliyle yazdığı şiirlerde kısa başlıkları kullanmayı tercih etmiştir.

Sâbit Divanı'nda Ramazan ve Kurban Bayramı'nı işleyen 5 kaside, 1 kıta, 1 tarih, 1 gazel ve 1 beyit bulunmaktadır. Divan'da yer alan “%Îdiyye Berây-ı Mehmed Efendi Kadî-%Asker” (Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün) (1991: 178-180/K6), “%Îdiyye” (Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün) (1991: 249-252/K32), “%Îdiyye Berây-ı Mehmed Paşa 4adr-ı A%zam” (Mefâ'ilün Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün) (1991: 252-257/K33) başlıklı kasidelerin nesip bölümlerinde ve “Medh-i Hüseyin Paşa Berây-ı Sulh-ı Nemçe (1110)” (Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün) (1991: 284-291/K41) başlıklı kasidenin tegazzül kısmında Ramazan Bayramı'ndan; “Kasîde Berây-ı İbrâhîm Paşa” (Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün) (1991: 231-234/K21) başlıklı kasidenin nesip bölümünde ve 1 kıtada (Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün) (1991: 543/Kt.18) Kurban Bayramı'ndan; “Ebyât” başlığı altında 1 beyitte (Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün) (1991: 561) hem Ramazan, hem de Kurban Bayramı'ndan söz edilmektedir.

“TârîH-i Sadaret-i ŞeyHü'l-İslâm Sâdik Efendi Def%a-i Saniye” (Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün) (Sâbit 1991: 341-342/T33) başlıklı tarih manzumesinde ve 1 Gazel'de (Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün) (Sâbit 1991: 418/G134) hangi bayramdan söz edildiği belirtilmemektedir.

Mübarek oruç ayıyla Ramazan Bayramı'nın macerası çok eskidir (Sâbit 1991: 178/K6-8²). Ramazan Bayramı'nın önde gidene her zaman oruçtur; mutluluk ve neşe bayramına rağbet edenler o yüzden daima gam orucu tutar (Sâbit 1991: 179/K6-19³). Her yıl oruç ayından sonra gelen Ramazan Bayramı (Sâbit 1991: 257/K33-62⁴), cömert eliyle oruç imsakının tılsımını bozar ve oruç zamanını bitirir (Sâbit 1991: 178/K6-7⁵). “İftar yapmaya niyetlensen ne çıkar, bugün bayramın yemek yeme isteği orucun mizacını bozmuştur” (Sâbit 1991: 178/K6-2⁶) denilerek iftara niyetlenilse bile bayramın gelişyle bunun son bulduğu belirtilir. Artık halk yanmış oruç giysisini üstünden çıkarıp, bayram elbisesini giyer (Sâbit 1991: 253/K33-5⁷). Bayramın gelişi bütün cihanı mutlu ederken, her tarafa neşe saçarken, oruç tutanları gamdan kurtarır (Sâbit 1991: 250/K32-1⁸). Sâbit, Ramazan Bayramı'nın Sünnilere ait bir bayram olduğunu da belirtir (Sâbit 1991: 253/K33-10⁹).

Ramazan ayı “Arapların giydikleri hasırdan örülmüş bir başlık” olan “şebîke”ye, Ramazan Bayramı da Hümâ'ya benzetilirken, “Her gece yıldızlar, gökyüzü tuzağına buğday saçar; bayram Hümâsı'nın gölgesi Ramazan'ın şebikesine düşmez” denilir (Sâbit 1991: 178/K6-9¹⁰). Güneşin köçeklerinden ay yüzlü bayram güzeli, başında “âfitâbeli” bir şeb külahı ile kendini gösterir (Sâbit 1991: 178/K6-5¹¹).

Eskiden bayramın geldiği Ramazan ayının bittiği gökyüzünde yeni ayın görünmesiyle anlaşılırmış. Bu âdete telmih yapılırken, hilalin ince görüntüsü, Ramazan ayından yeni çıkmasına bağlanır ve inceliğine şaşılmasına gerektiği hüsn-i talil sanatıyla ifade edilir (Sâbit 1991: 178/K6-10, 11¹²). Ayrıca hilal, şehri dolaşmaya çıkmış, bir yıllık yoldan gelen bir güzele (Sâbit 1991: 178/K6-4¹³), elinde taşıyla cömertlik kapısındaki bir bayram dilencisine (Sâbit 1991: 179/K6-24¹⁴) ve anahtara benzetilir (Sâbit 1991: 253/K33-

² “Tenhâda bulsa yirdi hemân mâh-ı rûzeyi/Pek eskidür mübârek ile mâcerâ-yı %îd”

³ “%îd-i sürûra ragbet iden Savm-ı gam tutar/Sâbit hemîşe rûze olur pîşivâ-yı %îd”

⁴ “Niteki devr ide her yıl fuSûl-ı erba%ada/Te%âkub eyleye şehr-i Sıyâmı gurre-i %îd”

⁵ “Minnet Cenâb-ı xakka ki imsâk-ı rûzenün/Bozdu tılsımını yed-i cûd ü seHâ-yı %îd”

⁶ “İftâra niyet itse n'ola va%fi var biraz/Bozmuş mizâc-ı Savmı bu gün işihâ-yı %îd”

⁷ “Çıkardı %âmme yankun libâsın üstinden/Xarîk-i rûze %akîbinde giydi câme-i %îd”

⁸ “%îd geldi %âlem-ârâ kim cihânı şâd ider/Rûze-dârân-ı gamı endûhden âzâd ider”

⁹ “Libâsı hulle-i %Adn olsa şî%-i nevrûz/Siyâb-ı sünnî-i %îde muhâldür taklîd”

¹⁰ “Dâm-ı sipihre dâne döker her gice nücûm/Düşmez şebîke-i Ramavâna Hümâ-yı %îd”

¹¹ “Farkında âfitâbeli bir şeb külahı var/Şemsün küçeklerinden imiş meh-likâ-yı %îd”

¹² “Dün çıkdı çille-i Ramavândan %aceb midür/Lâgar görünse mâh-ı nahâfet-nümâ-yı %îd
Görsen likâ-yı vâ%iz-i şehriñ kıyâfetin/Dönmiş cemâl-i rûzeye ol âşinâ-yı %îd”

¹³ “Çıkmış kenâr-ı şehri temâşâyâ mâh-ı nev/Yek-sâle râhdan geliyor dil-rübâ-yı %îd”

¹⁴ “Lann itme mâh-ı nev görünür bâb-ı cûdına/Gelmiş elinde keşkûli var bir gedâ-yı %îd”

13¹⁵). Hilalin eğri görüntüsü, hüsn-i talil yoluyla külahını eğri giyen fitneye özenmeye bağlanırken, bayram oğlanının sade giyindiği söylenir (Sâbit 1991: 179/K6-16¹⁶). Felek bazen bayram hilalini, Hüsrev'in kadehine, Ferhâd'ın kazmasına çevirir; o yüzden mutlulukla eğlenilmesi tavsiye edilir (Sâbit 1991: 252/K32-39¹⁷). Hilal günden güne dairesini büyütür ve dolunay şeklini almaya başlar. Bu haliyle ekmeğe benzer (Sâbit 1991: 178/K6-6¹⁸). Merhamet kâtibi, oruç mektubunun kurtuluşunu, bayram gecesinin mürekkebiyle karalar ve bayramın gelişi padişah fermanıyla bir meydanda halka duyurulur (Sâbit 1991: 253/K33-8¹⁹).

Ayrıca gökyüzünde bayram hilalinin görülmesiyle geceden türlü türlü hazırlıklar yapılır. Ramazan ayı boyunca içkiden uzak duran rintler, yasağın artık kalkacağı sevinciyle salaya başlar ve tövbeler bozulur (Sâbit 1991: 253/K33-15²⁰). Bayram sabahı için geceden keyif verici bitkilerden yapılmış “varaklı bayram gıdası” hazırlanır (Sâbit, 1991: 179/K6-3²¹). Yeniçerilerin üçüncü üç aylık maaşları dağıtılmak üzere geceden mühürlenir (Sâbit, 1991: 252/K33-2²²); yeniçerilerle kale muhafazasına memur olanlara tahsis olunan ulufeyi gösteren belgeler düzenlenir (Sâbit 1991: 256/K33-51²³). “Surre” “para kesesi, para çıkını” anlamına gelmekle birlikte eskiden hac zamanlarında padişah tarafından Mekke ve Medine'ye her yıl gönderilen para ve hediyelere de denir (Devellioğlu, 1986: 1156). “Resîd”, “alınan bir paranın iadesiyle kaydının silinmesi, hesabın hükümsüzlüğüne dair edilen işaret” demektir (Devellioğlu, 1986:1064). “Oruç surresi dağıtan bayram veziri, felek defterine resid gurre si çeker” ifadesinden o dönemde vezirlerin surre dağıttıkları ve bir defterde işaretleyerek gösterdikleri anlaşılmaktadır. Gökyüzünde beliren hilal, şekliyle koyulan bu işarete benzetilirken, Mekke'ye gönderilen para ve hediyelere de telmih yapılır (Sâbit, 1991: 252/K33-1²⁴).

¹⁵ “Hilâl-i %îd degüldür bulundı miftâhı/Açıldı t âli%-i rindâna daHme-i Cemşid”

¹⁶ “Ol kec-külâh-ı fitneye taklîd idüp hilâl/Bayram pûrı sâdecik itmiş berây-ı %îd”

¹⁷ “Devlet ile %işret itsün tâ ki mâh-ı %îdi çarH/Gâh câm-ı Xüsrev ü geh tîşe-i Ferhâd ider”

¹⁸ “Çok mı büyütse dâ+iresin gün-be-gün hilâl/Arturdi etmegin şeh-i zerrîn livâ-yı %îd”

¹⁹ “Necât-ı nâme-i Savvamı münşî-i rahmet/Mürekkebi-i şeb-i %îd ile eyledi tesvîd”

²⁰ “%Ale’s-Sabâh salâlar virildi hîç degül/4âbûh-ı %îdde mazlûm-ı tevbe oldı şehîd”

²¹ “Encüm sabâh için giceden hâvır eylemiş/Yârân-ı ehl-i keyfe varaklı gıdâ-yı %îd”

²² “Sîtâre sanma gice kîseler mühürlendi/Reşen mevâcibini virdi Halka %îd-i sa%îd”

²³ “Neşât-baHş ü latîf ü mümessek ü memhûr/Kızıl %akîdeye benzer gelen %atiyye-i %îd”

²⁴ “Tağıtdı Surre-i ecr-i Sıyamı Âsaf-ı %îd/Cerîde-i felege çekdi gurre-i râ%y-ı resid”

Şiirlerde övülen Kazasker Mehmet Efendi ile bayramın yüceliği arasında ilgi kurulurken, bayramın parlaklığı veya geliş nedeni ona bağlanılarak hüsn-i talil yapılır (Sâbit 1991: 179/K6-22, 23²⁵).

Bayram zamanında insanların birbirlerini üzmemeye, incitmemeye çalışmaları “sevgilinin amber kokusu saçan saçını rüzgâr dağıtır; onun dışında bu zamanda hiç kimse kimseyi üzmez, incitmez” ifadesiyle verilir (Sâbit 1991: 250/K32-12²⁶).

Bayramın yarattığı heyecan ve sevincin başında, herkesin eski giysilerini çıkarıp, yenilerini giymesi gelmektedir. Günümüzde olduğu gibi geçmişte de bayramın gelişiyile birlikte yeni kıyafetler dikilmekte, temiz ve güzel giyinilmeye çalışılmaktadır. Bayramın gelişiyile birlikte makama uygun yeni kıyafetlerin dikildiği “Lütuf tarzisi, eski kula, bayrama layık makama uygun yeni bir bayram elbisesi dikerse çok değildir” (Sâbit 1991: 179/K6-25²⁷) şeklinde söylenir. Padişahın yanı sıra (Sâbit 1991: 179/K6-15²⁸), veziriazama beyaz altınla işlenmiş ipekli kumaştan kaftan (Sâbit, 1991: 254/K33-26²⁹), vaizlere oruçlu insan yüzü gibi sarı renkli giysi (Sâbit, 1991: 178/K6-11³⁰), sofulara da gül renkli kıyafetler dikilmektedir (Sâbit, 1991: 253/K33-4³¹). Genç, yaşlı herkesin bayramlıklarını giymesiyle dünya, Bayramiyye tarikatına mürid olmuş gibidir (Sâbit, 1991: 253/K33-9³²). Şeyhülislam da bayram sabahı fetva vermek üzere beyaz renkli samur kürkünü giyer (Sâbit 1991: 341/T33-1³³, 3³⁴). Kısacası bayram nedeniyle bütün divan ehline yeni kaftanlar hazırlanır.

Selvi boylu güzellere bayramda beyaz boy elbisesinin çok yakıştığı da belirtilmektedir (Sâbit, 1991: 254/K33-26³⁵). Bayram günü erkekler külahlarını eğri takarken (Sâbit, 1991: 179/K6-16³⁶); güzeller saçlarını yaptıırıp, yüzlerine makyaj

²⁵ “4adru’s-Sudûr-ı Rûm Mehemmed Efendi kim/Xorşîd-i kadridür sebab-i rûşenâ-yı %îd

O fâvıl-ı yegâne ki Zâtındadır bu gün/Şân ü şükûh-ı kadr ile %izz ü %ulâ-yı %îd”

²⁶ “Bu zamândur kimseyi kimse perîşân eylemez/Zülf-i %anber-bâr-ı dildârı iderse bâd ider”

²⁷ “Xayyât-ı lutfi bende-i dirîne çok degül/Bir nev-libâs-ı mansıb iderse sezâ-yı %îd”

²⁸ “Bildüm ki çâk-i sîne dikiş tutmadan kalur/Kesmemcedür o şâh-ı hüsnünde kabâ-yı %îd”

²⁹ “Beyâvlar yakışur yâre %îdde nitekim/Vezîr-i a%Zama dibâ-yı zer-nigâr-ı sefid”

³⁰ “Görseñ likâ-yı vâ%iz-i şehrün kıyâfetin/Dönmiş cemâl-i rûzeye ol âşinâ-yı %îd”

³¹ “Semen mecâbesi bir pîreñenle kalmış idi/Giyindi gül gibi erbâb-ı tekye-i tecrid”

³² “Sefid câme-i %îdiyye giydi pîr ü cevân/Cihân tarîka-i Bayrâmîyâna oldu mürîd”

³³ “Yine hem-reng-i subh-ı %îd iftâ kürkini giydi/Bu gün teşrif idüp Sâdik Efendi sadr-ı fetvâyı”

³⁴ “Beyâza kablı semmûr itdi her engüş-i mûy ile/Şeb-i kadr-i keremle subh-ı %îd-i lutfâ îmâyı”

³⁵ “Beyâvlar yakışur yâre %îdde nitekim/Vezîr-i a%Zama dibâ-yı zer-nigâr-ı sefid”

³⁶ “Ol kec-külâh-ı fitneye taklid idüp hilâl/Bayram pûrı sâdecik itmiş berây-ı %îd”

yapmakta (Sâbit, 1991: 254/K33-21³⁷), gerdanlık takmakta (Sâbit, 1991: 256/K33-53³⁸); çocuklar genelde kırmızı renkli giysiler giymektedir (Sâbit 1991: 252/K33-3³⁹).

Bayram sabahı, bayram namazından önce minarelerde belli makamlarda Arapça niyaz ilahileri söylenmekte (Sâbit, 1991: 253/K33-15⁴⁰, 18⁴¹); sala verilmekte ve Bayram salasına rintler de katılmakta (Sâbit 1991: 178/K6-12⁴²) ve Kur'ân okunmaktadır (Sâbit 1991: 254/K33-30⁴³).

İdiyyelerde, o dönemlerde düzenlenen resmî bayram törenleri de edebî bir üslûpla tasvir edilir. Tören, sabahtan bayram alayının padişahla birlikte bayram namazını kılmak için bir camiye gitmesiyle başlar ve namazdan sonra vaiz, halka dini öğüt verir (Sungurhan 2011: 51-55). Sâbit, camiden çıkan bayram alayının, padişahla bayramlaşmak üzere düzenlenen alana geldiğinden (Sâbit, 1991: 178/K6-1) ve huşu dudağı ile padişahın temiz eteğini öptüklerinden söz eder (Sâbit 1991: 256/K33-55⁴⁴; 257/K33-63⁴⁵). O dönemde “merhaba” diyerek bayramlaşıldığı “merhabâ-yı ‘îd” tamlamasıyla verilir.

Ayrıca padişah bayram günü zengin, fakir bütün halka ziyafet vermekte (Sâbit, 1991: 250/K32-8⁴⁶; 256/K33-57, 58⁴⁷) ve sofrası sınırsız sayıda yiyeceklerle donatılmaktadır. Bu durum edebî bir üslûpla “Bayram meydanına, bayram sultanının sofrası yer yer döşendi” şeklinde telmih yapılarak ifade edilir (Sâbit 1991: 178/K6-1⁴⁸). Oruçtan yanmış gönüllerin harareti (Sâbit, 1991: 253/K33-7⁴⁹) bol bol içilen şerbetlerle giderilir (Sâbit, 1991: 179/K6-13). Âşıklar da bayram zamanında şerbet yerine kendi gönül kanlarını içerler (Sâbit 1991: 179/K6-13⁵⁰).

Resmî bayram töreninin dışında bayram sabahı, herkes birbiriyle tokalaşmakta, dost ve akrabalar karşılıklı birbirlerini ziyaret etmekte; bayramlaşırken öpüşülmekte ve

³⁷ “Virince mâşîta ruhsâr-ı yâre zînet-i %îd/Şikenc-i turreye Sarmışdı şâne-i teşdid”

³⁸ “O çevresindeki zer-halka bend-i zencîri/İder kim olsa mahabbet kılâdesin taklîd”

³⁹ “Degül %akîde zer-i sürH geldi câme-bahâ/%İyâl-ı rûzenün itdi libâsını tecdîd”

⁴⁰ “%Ale’s-sabâh salâlar virildi hiç degül/4âbûh-ı %îdde mazlûm-ı tevbe oldı şehîd”

⁴¹ “4abâh olunca ilâhîye sokdılar rindi/Müte+ezzinân-i şeb-i %îd virdiler temcîd”

⁴² “Rindün Safâ-yı %işreti öldürdi zâhidi/Her gûşeden gelür na%amât-ı Salâ-yı %îd”

⁴³ “Vücûh-Hân-ı Kırâ%ât-ı xavret-i Kur+ân/Girih-güşâ-yı rivâyât-ı turra-ı tecvîd”

⁴⁴ “Rüsûm-ı %îddeki merhabâ vazîfesinün/Degüldi ref%î geçen rûzgâra emr-i ba%îd”

⁴⁵ “Leb-i Huşû% ile dâmân-ı pâkin itsün bûs/Gelen mübârekî-i %îde bendegân-ı reşîd”

⁴⁶ “Ol Süleymân mı degül kim da%vet-i cânân idüp/Xânesin %işret-geh-i hûbân-ı perî-zâd ider”

⁴⁷ “Yetişmeseydi fakire nevâl-i ihsânun/Ne taşlar yedirürdi bu rûzgâr-ı şedîd

%îlâcî güc beredür Sadme-i gazel ammâ/Senün muşamma%-ı lutfun olur olursa müfîd”

⁴⁸ “Yer yer döşendi %arsa-i mihmân-sarây-ı %îd/Çıkıdı simât-ı Hüsrev-i fermân-revâ-yı %îd”

⁴⁹ “Yanık yüreklere Su sepdî şerbet-i mînâ/Ciger harâretini savmuñ eylede tebrîd”

⁵⁰ “Devrinde pâdişâh-ı gamun iç Hazîneden/Xûn-âb-ı dildür %âşîka şerbet bahâ-yı %îd”

âşıkların bunu düşündükçe bayram ettikleri vurgulanmaktadır (Sâbit 1991: 561/B79⁵¹). Bayramda sevgilisiyle bayramlaşan âşık, kendi eliyle ocağına ateş düşürür (Sâbit 1991: 179/K6-14⁵²). Ancak sevgili, âşiğe inat “rakip” olarak görülen başkalarıyla kol kola gezip dolaşmakta (Sâbit 1991: 179/K6-17, 18⁵³); daha fazla yakınlık kurarak, lâle (kırmızı değerli taş) benzeyen dudağını öptürmektedir. Karşılıklı yapılan ziyaretlerde gülsuyu (Sâbit 1991: 254/K33-24⁵⁴) ve şerbet ikram edilmekte, çocukların ellerindeki şişelere şekerli şerbetler koyulmakta (Sâbit 1991: 253/K33-7⁵⁵); bayram hediyesi olarak kızıl akide şekerleri verilmektedir (Sâbit, 1991: 256/K33-51⁵⁶).

Kurban Bayramı'nın gelişi de yine Ramazan Bayramı'nda olduğu gibi büyük bir sevinçle karşılanmakta ve gam giderici eğlence toplantıları düzenlenmektedir. (Sâbit 1991: 231/K21-7, 8⁵⁷). Cuma gününe denk gelen Kurban Bayramı için “%îd-i ekber” tamlaması kullanılmaktadır. Eğer Kurban Bayramı cumaya denk gelmişse halk arasında daha da büyük bir sevinç yaratmaktadır (Sâbit 1991: 231/K21-1; 254/K33-27⁵⁸). İnsanları her türlü sıkıntı ve kederden kurtaran bayram yeme, içme ve eğlenceyi de beraberinde getirmektedir. Kurban bayramında da ziyafet verilmekte, kurban eti dağıtılmaktadır (Sâbit 1991: 543/Kt18⁵⁹). “Ne kadar hoş ki sefa verici, gam giderici bir zaman; bütün dünyayı şöyle bir yoklansa hüzünden, kederden bahsedene, ağlayan bir kişi bile bulunmaz diyerek” bayramın büyük bir sevinçle karşılanmasına telmih yapılır. Eğer ağlayan bir kimseden söz edilecekse o da eğlence meclisinde çalan uddan başkası değildir (Sâbit 1991: 250/K32-10,11⁶⁰). Klasik Türk şiirinde rint (gönül ehli), zahit (ham sofı) çatışması her zaman söz konusudur. Zahitler, bayramın gelişiyle birlikte kendini yeme, içme ve eğlenceye veren rintlerin sefa ve mutluluk içindeki halinden rahatsızlık duyar. Çünkü rintler bayramın gelişine en çok sevinenler arasındadır. Bayramın gelişiyle birlikte içki içmenin vakti

⁵¹ “Birin aldık dahi bir bûseye ikdâm iderüz/Biz de bu %akl ile yılda iki bayrâm iderüz”

⁵² “Kendü eliyle âteş urur Hânümânına/%Âşık iderse dilber ile merhabâ-yı %îd”

⁵³ “Kim dirdi la%-i nâbını agyâra emdürür/Bozdı benüm akîdemi ol bî-vefâ-yı %îd
Agyâr koltuğında o şûHun vebâ gibi/Dil-Hastegân-ı %ışkâ mübârek belâ-yı %îd”

⁵⁴ “Gül-âb-ı %îd ile yur dest-i nermini zâlim/Mukaddemâtın idüp merhabâsınuñ temhîd”

⁵⁵ “Tehî zücâce-i Sıbyâna sükkerî şerbet/Bize %akîde-i eZvâk ü meşreb-i tevhîd
Yanık yüreklere Su sepdî şerbet-i mînâ/Ciger harâretini Savmuñ eyleder tebrîd”

⁵⁶ “Bayram hediyesi olarak kızıl akidenin verildiği/Neşât-baHş ü latîf ü mümessek ü memhûr”

⁵⁷ “Ta’âla’llâh zihi şevk-i sürûr-efvâ-yı %âlem kim/Cihân oldu bugün rûz-ı neşâtun şâd ü mesrûrî
Xôşâ te+Cîr-i Sahbâ-yı tarab kim ta%ne-sâz itdi/Xarîm-i bâg-ı %adnün kâsırâtu’t-tarf olan hûrî”

⁵⁸ “Sepîde-i seher-ı %îd-i ekber-ı İslâm/Beyâv-ı Subh-ı sa%âdet-demîde-i tevhîd”

⁵⁹ “Ebu-ceddiyle tefâhur itmek/Nakd-i gayri sayıvirmek gibidür
%îd-i adhâda ziyâfet itmek/Halka kurbân payı virmek gibidür”

⁶⁰ “XabbeZâ hengâm-ı gam-fersâ Hôşâ vakt-i Safâ/Yoklasan dünyâyı yokdur nâm-ı hüznî yâd ider
Bu fasılda girye eyler yok meger ol kimse kim/Mest iken meclisde gûş-ı nagme-i %avvâd ider”

gelmekte (Sâbit 1991: 250/K32-2⁶¹); eğer içilmezse gönülde cehennem ateşi yanmaktadır (Sâbit 1991: 250/K32-4⁶²). Düzenlenen bu eğlencelerde sohbetler düzenlenmekte (Sâbit, 1991: 250/K32-11), ud taksimi yapılmakta (Sâbit, 1991: 250/K32-11⁶³), dans edilmekte ve şarkılar söylenmekte (Sâbit, 1991: 250/K32-13⁶⁴; 253/K33-16⁶⁵); özellikle Bûselik makamı çalınmaktadır (Sâbit 1991: 286/K41-23, 24⁶⁶).

Bayram neşesi içinde bayram meydanına giden Sâbit, öyle başıboş dolaşırken (Sâbit, 1991: 179/K6-26⁶⁷), birbirine sarılarak yürüyen âşıkları görür (Sâbit, 1991: 179/K6-18⁶⁸). İstanbul'un her semti, mesire yerleri, cennet elbiseli gilmana benzeyen güzellerle, cenneti kıskandıracak derecede güzelleşir (Sâbit, 1991: 254/K33-19⁶⁹). “Cennetin bekçisi Rıdvan bile cihanı bu şekilde görseydi kıskanırdı” diyerek mübalağa yapılır (Sâbit 1991: 250/K32-5, 6⁷⁰). Bayram yerinde kurulan dönme dolaplara ve salıncaklara babasıyla birlikte dolaşmaya gelen çocuklar veya yetişkinler binmekte (Sâbit, 1991: 254/K33-22⁷¹); dostlarla gezintiye çıkılmakta; keyif verici sohbetler yapılmaktadır (Sâbit, 1991: 418/G134-1, 2⁷²). Gündüzün dışında gecede bayram meydanında eğlenildiği, havai fişeklerin atıldığı “Gökyüzünde görülen kayan yıldız değil, o gece gökyüzüne doğru atılan cirittir” (Sâbit 1991: 255/K33-45⁷³) ifadesiyle verilmektedir.

Sâbit, bayram şiirini yazarken içinde bulunduğu ruh halini “Gönül çeken kalemin, mana meclisinde bu arzu ile dans edip, yeni bir şiir yazar” sözleriyle dile getirir (Sâbit 1991: 250/K32-13⁷⁴) ve kendi şiirini gökyüzü hilalinin kulağının küpesine benzetir. Şiirini bir nakış gibi işlediğini, Mânî'nin ve Behzâd'ın kendisine yetişemeyeceğini mübalağalı bir şekilde söylerken, onların nakkaştaki ustalıklarına telmih yapar. Ayrıca şiirdeki başarısını anlatabilmek için kendisini mana sarrafına benzetir ve “Akıl sahibi tüccarların onu paha

⁶¹ “Geldi ol devr-i ferah-rîz-i neşât-engîz kim/Rind-i Savm-endîş-i gamdan miñneti ib%âd ider”

⁶² “Geldi ol vakt-i şekîbâ-sûz-ı cân-ı mey-keşân/İçmese gönlünde Sad nâr-ı cahîm ikâd ider”

⁶³ “Bu fâsılda girye eyler yok meger ol kimse kim/Mest iken meclisde gûş-ı nağme-i %avvâd ider”

⁶⁴ “Bezm-i HâSS-ı ma%ñde bu şevk ile rakkâs olup/Xâme-i dil-keş-nevâ bir şi%-i ter inşâd ider”

⁶⁵ “Derûn-ı halka-ı meyde Horus deper şimdi/Kanı o tahta depen mest-i ceZbe-i taklîd”

⁶⁶ “%İddür sulh olalum tûğ-i nigâhunla didüm/Didi ey dil-şude sağ olana her gün bayrâm
4ulh idüp %âşık ü ma%şûkı öpüşdürmişler/Bûselikdür çalınan meclis-i ülfetde makâm”

⁶⁷ “Herkes kadem-be-vâdî-i her kûçe-i ümîd/Ben serseri-revende-i Sahn-ı fevâ-yı %îd

⁶⁸ “Agyâr koltuğında o şûHun vebâ gibi/Dil-Hastegân-ı %ışka mübârek belâ-yı %îd”

⁶⁹ “Sitânbulun yine her semti reşk-i cennetdür/Behişt-i câmeli gılmân-ı hûr oldı bedîd”

⁷⁰ “Geldi ol mevsim ki reşk-i rind-i dürd-âşâm ile/Mey-kede pîrâmenin menzil-geh-i zühhâd ider
Şöyle revnak buldı teşrîf-i kudûmiyle cihân/Dinse reşk-i bâğ-ı Rıdvândur kim istib%âd ider”

⁷¹ “4akın idüp yine seyr-i Salıncığı dólâb/O serv-i nâzı Salındurmasun rakîb-i pelîd”

⁷² “Seyr-i %îde çıkarup hem-dem-i aħbâb iderüz/%îdi ol servi salındurmaga dólâb iderüz
Ne asl-ı câm ile mestüz saded-i sohbetde/Biz de keyfiyyeti ol âfete işrâb iderüz”

⁷³ “Felekde âteş-i perrende-i şihâb degül/Elinden atdı gıce menzil-i sipihre cirîd”

⁷⁴ “Bezm-i HâSS-ı ma%ñde bu şevk ile rakkâs olup/Xâme-i dil-keş-nevâ bir şi%-i ter inşâd ider”

biçilemeyecek kadar değerli olan irfan kumaşına nakkâd ettiklerini” söyler. “Nakkâd” “paranın kalpını sağlamından ayıran; bir şeyin iyisini kötüsünden ayıran; tenkitçi” anlamlarına gelecek şekilde tevriyeli kullanılır. Ayrıca kendisini, Tehemten’e, Rüstem’e ve Geşvâd’a benzeterek onların hikâyelerine telmih yapar (Sâbit 1991: 251/K32-18, 19, 20, 21⁷⁵). Sâbit, “Temiz zihin öğrencime, bu övgüler çok mudur; Cebrail bu kabiliyetime hizmet eder” diyerek kendisini övmeye devam eder ve nükteli söyleyişe sahip olduğunu tekrarlar. Kendisini mucize nefesli İsâ peygambere benzetirken, her sözünü dokuz felekte Allah’a en yakın meleklerin sürekli tekrarladığını söyler ve mübalağa yapar (Sâbit 1991: 251/K32-22, 23, 24⁷⁶). Sâbit, kendisini Acem şairlerinden Urfî-i Şirâzî’ye benzetirken, güzel sanat yaptığını da söylemekten geri kalmaz (Sâbit 1991: 251/K32-26⁷⁷).

Nükteli kalem dokuyucusu olan şair, mâdihin vasıflarını yeni kumaşa benzeyen şiiriyle süslediği için herkes gibi ihsan ve lütuf beklentisi içerisindedir. “Herkes istek sofrasının yiyeceklerinden faydalanmış; hediye padişahından bana bayram nağmesi yok” denilirken, padişahın veya ileri gelen devlet adamının huzurunda okunan bayram şiirinin karşılığında hediye alınıp, verildiği anlaşılmaktadır (Sâbit 1991: 179/K6-20⁷⁸). Şair kendisine yapılan iltifatlar karşısında kul olduğunu, hediye olarak altın gerdanlığın verildiğini (Sâbit 1991: 256/K33-49⁷⁹); eğer bu hediyeler olmasaydı inatçı feleğin ona bir şey vermeyeceğini söyler (Sâbit 1991: 256/K33-56⁸⁰). Hayatının bir evresinde devlet kapısından uzak olduğu anlaşılan Sâbit’in tekrardan bir makama getirilmeyi talep ettiği de görülmektedir (Sâbit 1991: 234/K21-39, 40, 41, 42⁸¹). Sâbit, övdüğü İbrahim Paşa’nın merhamet bakışlarını, vatanından ayrı düşmüş, garip kalmış kendisinden eksik etmemesini ve lütufta bulunmasını ister (Sâbit 1991: 233/K21-36⁸²; 234/K21-38⁸³); padişahın veya o

⁷⁵ “Sâbitâ bu gevher-i nâ-süfte-i nazmum felek/Ziver-i gûş-ı hilâl-i çarH-ı bî-bünyâd ider
Ben o nakkâş-ı suver-pîrâ-yı deyr-i ma%ânîyüm/İtdüğüm nakşı ne Mânî vü ne Hôd Bihzâd ider
Ben o sarrâf-ı ma%ânîyüm ki tüccâr-ı Hired/Bî-bahâ kâlâ-yı %îrfâna beni nakkâd ider
Ben o Sührâb-ı Tehemten-zûr-ı sahn-ı dânişem/Kılduğum kârı ne Rüstem itdi ne Geşvâd ider”

⁷⁶ “Bu temeddüh çok midur şâgird-i Zihn-i pâkûme/Xidmet-i üstâd-ı rûhü’l-kuds isti%dâd ider
Ol edîb-i dâniş-i âmûz-ı debistân-ı hüner/Xâce-i Sad fenn-i %akla nükteler îrâd ider
Ol suhen-senc ü Mesîhâ-nut k-ı mu%ciz-dem k’anun/Her sözün Kerrûbiyân-ı nüh-felek evrâd ider”

⁷⁷ “Xavret-i üstâd-ı %Urfî-rütbe kim endîşesi/%Akı-ı evvel gibi Sad Sun%-i bedî% îcâd ider”

⁷⁸ “Herkes nevâl-i Sofra-i Hâhişle müstefîd/Xân-ı %atiyyeden bana mâfiş nevâ-yı %îd”

⁷⁹ “Kul eyledün beni envâ%-ı iltifâtun ile/Kılâde-i zer-i ihsânun oldı ribka-ı cîd”

⁸⁰ “%Atiyyen olmasa hem-seng-i kefe-i ihsân/Dişine taş mı virür şâ%irün sipihr-i %anîd”

⁸¹ “Nice demdür ki Hâk-i âsitânuna mülâzımdur/Çeküp me+Zûn-ı %azl ü infîsâli baht-ı magdûri
Kavâ kıl hâcetin mansıbla makviyyü’l-merâm eyle/Virüp bir kıta fermân-ı celîlü’ş-şân-ı mastûri
Yeter Sâbit suHen Hatm oldı hengâm-ı du%âdur bu/Dem-i Hatm-i suHende Hôd bilürsin de+b-i cumhûri
Nitekim nîrû-yı tevfiik ile bir Sadr-ı dânâ-dil/Gezend-i fitneden hıfz eyleye bir mülk-i ma%mûri”

⁸² “Nigâh-ı merhametle bir nazâr kıl ber-murâd eyle/Garîb illerde kalmış bu vatandan dûr ü mehcûri”

⁸³ “Yed-i tûlâ-yı ihsânunla ref%it gerd-i mihtnetden/Ayaklandur biraz bu Hâk-i fakr-üftâde rencûri”

dönemin ileri gelenlerinin eşiğinin toprağının öpülmesi âdetine telmih yapar (Sâbit 1991: 179/K6-21⁸⁴).

Kaside nazım şekliyle yazılan îdiyyelerin sonunda bayrama uygun dualar da yer almaktadır. Sâbit, dua bölümüne geçileceğini “Övgü kumaşının istifini bozma; artık sözü bitirelim”; “Dua vakti geldiği için niyaz elini kaldır” (Sâbit 1991: 180/K6-27⁸⁵); “Saygı ile durumuna dualer eyleyelim, sağlam ve temiz gönlümüzle yalvaralım” (Sâbit 1991: 256/K33-59, 60⁸⁶) gibi ifadelerle haber verir ve “Allah, yüce divanını daim etsin” (Sâbit 1991: 257/K33-64⁸⁷); “Allah her gününü bayram etsin” (Sâbit, 1991: 180/K6-28); “Yüce Allah her sabahı ve akşamı bayram günü etsin” (Sâbit 1991: 180/K6-28⁸⁸) şeklinde dua ve temennilerde bulunur.

Sonuç olarak Sâbit, Divan’ında yer alan îdiye temalı şiirlerinde dinî bayramların herkesi mutlu ettiğini; özellikle oruç tutanların Ramazan Bayramı’nın gelişine daha çok sevindiğini; bayram zamanının gökyüzünde hilale bakılarak anlaşıldığını; bayram fermanının düzenlendiğini, sancak asıldığını; camilerde geceden sala verilmeye başlandığını; Arapça ilahilerin okunduğunu ve ertesi gün ikram edilmek üzere yiyecek ve içeceklerin hazırlandığını; insanların birbirlerini incitmemeye çalıştığını; küslerin barıştığını; bayrama özel giysilerin dikildiğini; resmî bayram töreninin düzenlendiğini; padişahla bayramlaşmanın dışında halkın kendi arasında bayramlaştığını ve padişahın halka ziyafet verildiğini; çeşitli eğlencelerin ve sohbetlerin yapıldığını; sevgililerin sarmaş dolaş gezintiye çıktığını; bayram meydanında müzik dinlendiğini, dans edildiğini, çocuk ve yetişkinler için dönme dolapların, salıncakların kurulduğunu, gece de bu eğlencelere devam edildiğini edebi bir üslupla okuyucuya aktarmaktadır.

Ayrıca Sâbit, kaside nazım şekliyle yazmış olduğu bayram şiirlerinin methiye bölümünde övdüğü kişinin yüceliğiyle bayram arasında ilgi kurmakta; fahriye bölümünde şairliğini övmekte ve beklentilerini, yapılan ihsan karşısındaki minnettarlığını dile getirmekte; dua bölümünde bayrama uygun dua ve temennilerde bulunmaktadır.

⁸⁴ “Raĥm itse bâri ĥalüme ol kıble-i kirâm/Kim Hâk-i âsitânesidür büse-câ-yı %îd”

⁸⁵ “Kaldur keĢ-i niyâzı du%â vaktidür gönül/Makbûl olur Hulûs ile olsa du%â-yı %îd”

⁸⁶ “Kumaş-ı menkabetün bozma istifin Sâbit/Zamânıdur çekelüm teng-i güft ü gûyâ şerîd
Du%âlar eyliyelüm şartına ri%âyet ile/İdüp tavarru%ı ihlâs-ı kalb ile te+kîd”

⁸⁷ “Rivâk-ı %âlî-i dîvân-Hâne-i câhın/Xudâ sütün-ı devâm ile eyleye taHlîd”

⁸⁸ “Şâm u seherde xavret-i Mevlâdan iste kim/Her Subh ü şâmın ide Sabâh ü mesâ-yı %îd”

Bütün bunlar bize, Klâsik Türk Edebiyatı şairlerinin doğrudan olmasa da dolaylı bir şekilde kültür aktarımında önemli rol oynadığını, kendi dönemine yabancı kalmadığını açıkça göstermektedir.

Kaynaklar

DEVELLİOĞLU, Ferit (1986), *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara: Aydın Kitabevi.

SÂBİT (1991), *Bosnalı Alaeddin Sabit, Divan*, (hızl. Turgut Karacan), Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları.

SUNGURHAN, Aysun (2011), *Klasik Türk Edebiyatında İdiye-Bayram Şiirleri (İnceleme-Şiirler)*, Ankara: Grafiker Yayınları.